SPOREN VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

nr. 18
December
2015

BELGIQUE - BELGIË
PP
BRUSSEL X
1/9464

EEN UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

| DRIEMAANDELIJKS NR 18 - JAARGANG 5 | OKTOBER - NOVEMBER - DECEMBER 2015
| AFGIFTEKANTOOR: BRUSSEL X | ERKENNINGSNUMMER SPOREN VAN HERINNERING P 602292

INHOUDSOPGAVE

ACTUALITEIT
***Der Anständige* Heinrich Himmler. Interview met Vanessa Lapa** p.2

VRAAGSTUK
Hedendaagse weergaven van Nazi-Duitsland: een uitdaging voor het onderwijs p.5
+ pedagogische toepassing p.9

UITGEDIEPT
"Law is always better than war." Over de misdaad van agressie en de beginselen van het oorlogsrecht p.11
+ pedagogische toepassing p.16

VARIA p.17

Verantwoordelijke uitgever
Henri Goldberg
vzw Auschwitz in Gedachtenis
Huidevettersstraat 65 - 1000 Brussel

© Alle rechten voorbehouden

↑ Vanessa Lapa, regisseur van *Der Anständige*

— Frédéric Crahay interviewt Vanessa Lapa, regisseur van een recente documentaire over Heinrich Himmler, één van de belangrijkste organisatoren van de 'Endlösung'.

→ Zie p. 2

Der Anständige Heinrich Himmler

Interview met Vanessa Lapa

'In het leven moet je altijd fatsoenlijk, dapper en vriendelijk zijn', schrijft Heinrich Himmler in een brief aan zijn dochter Gudrun. Maar in de nieuwste documentaire van Vanessa Lapa, een Israëlische cineaste, gaat het helemaal niet over fatsoen. De titel, *Der Anständige* (De fatsoenlijke), is in werkelijkheid een ironische verwijzing naar een woord dat in Himmlers geschriften meer dan duizend maal voorkomt.
De film gaat terug op meer dan zevenhonderd documenten (brieven van Himmler aan zijn eerste vrouw en zijn dochter, dagboeken, correspondentie met zijn minnares, films en foto's) en werd in 2014 op het Internationale Film Festival van Jeruzalem uitgeroepen tot de beste documentaire. Frédéric Crahay nam het interview af.

In mei 1945 werd belangrijk archiefmateriaal gered uit het huis van de familie Himmler. Over hoeveel en welk soort documenten gaat het? Waar worden ze nu bewaard?

De documenten werden in beslag genomen door de Amerikanen, toen die Himmlers huis binnendrongen. De verzameling bestaat uit ongeveer 350 brieven die Himmler van 1927 tot 1945 naar Marga stuurde [Margarete Boden, zijn vrouw]. Er werden ook vijftien dagboeken gevonden, inclusief dat van zijn dochter en zijn vrouw. In sommige notitieboekjes vind je een weerslag van het dagelijks leven van de familie Himmler: het uitgavenboekje, het overzicht van de kerstcadeaus, het huishoudboekje, dus voor de jaren 1940-1945 weten we zelfs hoeveel geld ze uitgaven en waarvoor precies. Er is ook een document van de *Hitlerjugend*, betreffende zijn adoptiefzoon en diens schoolrapport, en ook nog eens 135 familiefoto's. Wat er van 1945 tot 1960 met het archief gebeurde, weten we niet. Maar in 1960 kwam het in handen van Rhein Rosenthal, een Israëli, die het letterlijk veertig jaar lang onder zijn bed bewaarde. In 2006 overtuigde zijn zoon hem ervan om het aan iemand toe te vertrouwen, zodat het ergens voor gebruikt zou kunnen worden. De zoon nam contact op met een professor aan de universiteit van Tel Aviv die mij kende en me op

Biografische schets:
Heinrich Himmler

Himmler werd in 1929 benoemd tot hoofd van de SS voor het Duitse Rijk (*Reichsführer-SS*). Onder zijn leiding nam het aantal manschappen zeer snel toe, waarna ze in elitetroepen werden onderverdeeld en met nieuwe opdrachten werden bekleed. Vooral de interne veiligheid en het behoud van de 'raciale zuiverheid' behoorden tot hun taken. Na de nationaalsocialistische machtsovername (1933) groeide de macht van Himmler exponentieel. Hij werd tot hoofd van de Gestapo benoemd (1934) en tot hoofd van de Duitse politie (1936).
Zo verenigde hij de SS (een partijorgaan) en de politie (een staatsorgaan) in een personele unie. Door middel van een militaire vleugel van de SS (de *Waffen -SS*) kreeg hij medezeggenschap over een deel van de *Wehrmacht*. Onder Himmlers leiding werd tevens een netwerk van concentratiekampen opgebouwd, die vooral tijdens de Tweede Wereldoorlog een sterke uitbreiding kenden. Himmler werd één van de hoofdorganisatoren van de '*Endlösung*'.

De RFSS bewonderde de *Führer* en bleef hem trouw tot het einde. Nadat hij bij een mislukte vluchtpoging in mei 1945 was gearresteerd, benam hij zich met een gifcapsule van het leven.

Zie:
http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007407

de hoogte bracht. Wat het hiaat van 1945 tot 1960 betreft, zijn er drie mogelijkheden: Rosenthal vond de documenten op een rommelmarkt in Brussel of Los Angeles, ofwel kreeg hij ze van een Amerikaans echtpaar dat de Amerikaans-Mexicaanse grens overstak. Vandaag behoort het archief toe aan RealWork, onze productiemaatschappij, en het wordt in een kluis in Tel Aviv bewaard.

Een deel van het gebruikte filmarchief was oorspronkelijk in kleur. Toch koos je ervoor om de hele film in zwart-wit te presenteren. Waarom?

In de verzameling zitten geen bewegende beelden, het beeldmateriaal in de film is dus het resultaat van vijf jaar visueel onderzoek. We gebruikten 151 bronnen, de meeste afkomstig uit privéarchieven en van huiselijke video's. Een klein deel van die beelden was inderdaad in kleur, want al in de jaren 1920 en 1930 maakten rijke families gebruik van kleurenfilm. Maar om de continuïteit te respecteren moesten we een beslissing nemen. Kleur- en zwartwitbeelden door elkaar gebruiken zou volgens mij verwarring veroorzaken over de chronologie van de film, omdat zwart-wit naar mijn aanvoelen op het verleden slaat. Had het budget het toegelaten, dan had ik alle beelden ingekleurd om een indruk van nabijheid in de tijd te veroorzaken, een exact beeld van hoe het toen werkelijk was. Dat had ons miljoenen dollars gekost, dus we kozen veeleer voor zwart-wit. Ons team volgde een opleiding digitale restauratie in Londen en ging dan tien maanden lang met het beeldmateriaal aan de slag, met twee ploegen per dag, om zo de continuïteit in zwart-wit te creeren.

De documentaire veronderstelt voorkennis over Himmler, maar ook over het nationaalsocialisme, het interbellum en de Tweede Wereldoorlog. Wat is je voornaamste doelpubliek?

Ik hoop dat we een breed publiek kunnen bereiken, zowel jonge als oudere mensen. We gaan er inderdaad van uit dat de toeschouwer al het een en ander weet over Himmler en de Tweede Wereldoorlog voor hij de film gaat bekijken. Maar zelf wist ik niets over Himmler en ik selecteerde dan ook zoveel mogelijk informatie die nog niet algemeen bekend is. Aangezien er geen verteller is, is de film opgedeeld in hoofdstukken waarin de historische context en de achtergrond worden aangegeven. Maar in het algemeen geef ik prioriteit aan de tekst en niet aan de context. Ik hoop – nee, ik ben er zeker van – dat de film voldoende informatie bevat, zodat het publiek het verhaal kan begrijpen. Voor mij staat het verhaal op zichzelf.

We vernemen dat de directe omgeving van Himmler hem om persoonlijke gunsten vroeg, bijvoorbeeld iemand uit een concentratiekamp halen. Wat vermelden de brieven uit het archief daarover? Gebeurde het vaak?

Geregeld, en daarom voegden we ook een specifieke scène aan de film toe. De verzoeken waren niet rechtstreeks aan Himmler gericht, want in 1933, toen hij Dachau opende, bekleedde hij al een hoge positie in de nazihiërarchie. De brieven werden dus niet naar hem gestuurd, maar wel naar zijn vader. Politieke opposanten, communisten, katholieken – geen Joden natuurlijk – vroegen zijn hulp om hen uit de concentratiekampen te houden.

In je documentaire gebruik je de figuur van Heinrich Himmler om veel ruimere kwesties aan te kaarten. Himmler kan worden beschouwd als een 'gewone man', die keuzes moest maken en de verkeerde maakte. Kun je zijn verhaal in verband brengen met het concept van de 'banaliteit van het kwaad', zoals dat door Hannah Arendt werd gedefinieerd?

Volgens mij is het verhaal van Heinrich Himmler veel omvattender, want via zijn biografie tracht ik niet alleen het verhaal te vertellen van alle andere toenmalige Duitsers uit de middenklasse, maar ook van veel Europeanen. Himmler maakte zijn keuze en hij koos voor het kwaad. Ik denk dat er niets banaals is aan het kwaad van Himmler; er is niets banaals aan zijn keuze. De meeste tijdgenoten maakten juist andere, minder extreme keuzen. Bijgevolg is er niets banaals aan Himmlers traject. In een economische en geopolitieke situatie waar een leider als Hitler een volledige bevolking achter zich kan scharen, worden dergelijke keuzen heel gevaarlijk. Ze kunnen niet alleen leiden tot de ondergang van een heel land, maar ook tot de uitroeiing van miljoenen mensen, zoals we intussen weten.

Himmler is *Der Anständige*, in het Nederlands de 'fatsoenlijke', dat wordt voortdurend herhaald.

Vervolg op p.4 →

→ Vervolg van p.3

Via archiefonderzoek stond je in nauw contact met de familie Himmler. Zijn ze volgens jou 'fatsoenlijk'?

Dat is een mooie vertaling, fatsoenlijk. Ik vind het Nederlands preciezer dan het Engelse '*decent*'. Maar natuurlijk was Heinrich Himmler niet fatsoenlijk, helemaal niet. We kozen die uitdrukking als titel omdat Himmler ze aldoor gebruikte; we vonden ze heel vaak in de archieven. In de film krijg je het woord dertien keer te horen. Himmler vond fatsoen ongetwijfeld de belangrijkste waarde in het leven, het was de waarde die hij voorhield aan zijn soldaten en kinderen. Een en ander bereikt zijn hoogtepunt in 1943, als Himmler beweert dat er een 'fatsoenlijke' manier van doden bestaat. De uitdrukking geeft dus aan hoe uitzonderlijk pervers die man wel was, want alles wat voor Himmler fatsoenlijk is, is voor ons weerzinwekkend.

Himmlers dochter Gudrun, ook bekend als Püppi, was na de oorlog actief in *Stille Hilfe*, een organisatie die ex-nazi's hielp om Europa te ontvluchten. Had je tijdens je opzoekingswerk contact met Gudrun Himmler?

Ik wilde haar echt interviewen, haar ontmoeten en met haar praten. Zeker vanwege het dagboek dat ze van haar twaalfde tot haar zestiende bijhield en dat deel uitmaakt van de verzameling die we in het ouderlijk huis vonden. Toen we het archiefmateriaal gingen onderzoeken, stelden we voor om in ruil voor een interview haar dagboek terug te geven, maar daar stemde ze niet mee in. Ik bood zelfs aan haar '*off the record*' te interviewen, zonder camera's erbij, maar ook dat weigerde ze. Ze scheept me nu al zeven jaar lang af.

Klopt het dat je voor dit project met Katrin Himmler samenwerkte?

Inderdaad. Katrin was in feite de eerste persoon die ik benaderde. Ze is de achternicht van Heinrich Himmler, de kleindochter van Himmlers jongste broer. Bovendien is ze een wetenschapper, doet ze aan maatschappelijk werk en schreef ze vijftien jaar geleden een boek over de broers Himmler, dus ik wist dat ze interesse zou hebben voor het onderwerp. Om die reden nam ik contact met haar op en vroeg haar een partner te worden in het onderzoek. Naast haar medewerking aan de film schreef Katrin een boek over de archieven van het Himmler-huis, samen met Michael Wildt, een historicus aan de Humboldt-universiteit in Berlijn. Boek en film kwamen in Duitsland op hetzelfde moment uit, rond februari 2014. Het boek werd al in veertien talen vertaald[1].

In een van de brieven aan zijn vrouw heeft Himmler het over 'het paradijs dat we hebben geschapen en dat niemand ons ooit kan afnemen'. Bij die woorden zie je op het scherm beelden van Hitler. Tijdens de scène wordt de muziek steeds luider en krijgt ze haast een dreigend karakter. We zien een glimlachende Hitler, maar je krijgt het gevoel dat de zaken snel uit de hand kunnen lopen. Op dat ogenblik kan de toeschouwer het gevaar bijna voelen.

Dat was precies mijn bedoeling. Als Hitler op het toneel verschijnt, gaat er iets fout voor het gezin en gaat er ook op wereldschaal iets grondig fout.

Impliceer je door Himmlers woorden en Hitlers portret naast elkaar te plaatsen dat Hitler meehielp met het scheppen van dit 'paradijs', of veeleer dat hij degene is die er een eind aan zou maken?

Dat kun je natuurlijk op verschillende manieren interpreteren, wat precies de uitdaging van de film is, de inzet die we van de toeschouwer vragen. Door Himmlers uitspraak 'Niets zal ons paradijs kapotmaken' te verbinden met Hitlers portret doelde ik eigenlijk op het feit dat Hitler het liefdesleven van Marga en Heinrich kapotmaakte. Heinrich hield meer van de natie, en dus van de Führer, dan van zijn eigen vrouw. Het is de eerste maal dat hij Marga verraadt. Hitler was degene die een einde maakte aan het paradijs waarin Himmler en Marga tot dan toe hadden gewoond. Ik houd van het idee dat Hitler iemand is die het menselijke paradijs vernielt. ■

Interview: **Frédéric Crahay**
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Vertaling: Gorik de Henau

Dit interview werd gepubliceerd in *Getuigen tussen geschiedenis en herinnering*, n° 120 (2015).
De inhoudstafel en samenvatting van dit nummer vindt u op www.auschwitz.be

(1) Himmler, Katrin en Wildt, Michael, *Himmler Privat. Briefe eines Massenmörders*, München: Piper, 2014.

Hedendaagse weergaven van nazi-Duitsland

Uitdagingen voor het onderwijs

Zoals de recente controversen omtrent de toenemende zichtbaarheid van Hitlers *Mein Kampf* in Duitsland tonen, leveren de hedendaagse weergaven van nazi-Duitsland een aantal pedagogische uitdagingen op. Stefanie Rauch schetst op dit vlak een aantal perspectieven over de mogelijke receptie van literatuur en film.

Eind 2015, zeventig jaar na de zelfmoord van Adolf Hitler, vervalt het auteursrecht op wellicht de beruchtste publicatie uit de twintigste eeuw. Terwijl overal ter wereld oude en nieuwe uitgaven van Hitlers *Mein Kampf* te koop zijn, blijft de regering van de deelstaat Beieren, die na 1945 de rechten op het boek erfde, zich verzetten tegen de herdruk van het boek in Duitsland, uit vrees dat het zou aanzetten tot haat en antisemitisme. In 2012 daagde de Beierse regering de Britse uitgever Albertas Limited voor de rechter over plannen om delen van *Mein Kampf* in Duitsland vrij te geven; ze slaagde erin de publicatie tegen te houden. Een paar jaar eerder oordeelde een Duitse rechtbank tegen de deelstaat Beieren en in het voordeel van diezelfde uitgever dat Duitse kranten uit de periode 1933-1945 mochten worden herdrukt voor educatieve doeleinden. Binnenkort, in januari 2016, zal de Beierse regering lijdzaam moeten toezien hoe de eerste wetenschappelijke uitgave van *Mein Kampf* verschijnt – nadat ze zich in 2013 nog tegen het project had verzet en de financiering ervan had ingetrokken. In de kritische uitgave van het *Institut für Zeitgeschichte* (IfZ) zal de historische context worden geschetst, zullen Hitlers bronnen worden onthuld en zal rekenschap worden afgelegd van de impact van Hitlers boek, dit alles via 3 500 voetnoten en 5 000 wetenschappelijke commentaren in de marge van de oorspronkelijke tekst. Op die manier hoopt het IfZ een waardevolle bijdrage te leveren aan onderzoek en onderwijs, en populaire verzinsels en taboes aangaande *Mein Kampf* te ontkrachten ten voordele van een ernstiger en rationeler aanpak.

Tijdens het recente kunstenfestival van de stad Weimar deconstrueerde het Berlijnse theatergezelschap Rimini Protokoll het debat over het Beierse publicatieverbod van *Mein Kampf*. *Adolf Hitler: Mein Kampf, Volume 1&2* is niet te verwarren met George Tabori's stuk *Mein Kampf* uit 1987, een satirische en polemische behandeling van Hitlers jonge jaren. Het stuk van Rimini Protokoll is een metaverhaal over hoe je tegenwoordig het best met het boek

Vervolg op p.6 →

© Alle rechten voorbehouden

Herdruk van kranten uit de periode van 1933-1945

© Alle rechten voorbehouden

Voorflap van de kritische editie van *Mein Kampf* (IfZ, München, 2016)

Voorflap van *Daar is hij weer* van Timur Vermes (*Er ist wieder da*, Keulen, Eichborn Verlag, 2012)

© Alle rechten voorbehouden

→ Vervolg van p.5

kunt omgaan; het censureren ervan wordt afgewezen. Het theatercollectief wilde Hitler 'van zijn mystiek ontdoen', een doelstelling die ook expliciet wordt nagestreefd door het IfZ en herinneringen oproept aan de manier waarop de Duitse media de speelfilms *Der Untergang* (Duitsland/Italië/Oostenrijk, 2004) en *Mein Führer* (Duitsland, 2007) bespraken ten tijde van hun release[1]. De pers liet zich lovend uit over het stuk vanwege het ambitieuze karakter, maar ze bekritiseerde de prozaïsche en al te didactische opvoering.

Eén ding hebben de debatten aangaande de diverse *Mein Kampf*-publicatieprojecten en de weergave van Hitler en nazi-Duitsland in theater, documentaire en fictie gemeen: de impliciete of expliciete vrees voor de manier waarop een doorsnee publiek het werk zal ontvangen of opnemen. Die vrees kwam laatst nog tot uiting, naar aanleiding van Timur Vermes' succesvolle roman *Daar is hij weer* (uit het Duits vertaald, De Bezige Bij, 2014). Die speelt zich af in een denkbeeldig heden; Hitler ontwaakt en met een combinatie van populisme en gezond verstand wordt hij weer populair. De onderliggende waarschuwing luidt dat, als een demagoog als Hitler vandaag opstond, de mensen hem opnieuw zouden omarmen.

Het herdrukken van oorspronkelijk materiaal wordt dus gemeden omdat het zou kunnen beledigen of aanzetten tot haat. Films en documentaires over het onderwerp kunnen echter ook om nog andere redenen onder vuur komen te liggen, zoals onder meer bezorgdheid over het vermogen van film om te bagatelliseren, te vereenvoudigen of op te blazen. De manier waarop wetenschappers, critici, politici en gemeenschapsleiders weergaven van nazi-Duitsland opnemen is goed gedocumenteerd, maar wat een lekenpubliek ervan maakt is heel wat minder duidelijk. Vaak wordt ervan uitgegaan dat toeschouwers de weergaven kritiekloos accepteren en dat ze meer kennis opnemen uit films dan uit traditionele bronnen. Critici en wetenschappers zijn het er niet over eens of dit leidt tot groter bewustzijn dan wel tot vertekend historisch begrip[2]. De voorbije jaren is vooral de vraag gerezen hoe je de daders moet afbeelden, waarbij de meeste films weifelen tussen demonisering en vermenselijking van Hitler, de nazi-elite en de kampbewakers.

Opvoeders en wetenschappers drukken vaak hun bezorgdheid uit over de invloed die films kunnen hebben op het historische bewustzijn, begrip en herinnering betreffende de Tweede Wereldoorlog en de Shoah. In een poging om de invloed van filmische weergaven van Hitler op Duitse studenten te beoordelen – en ook de implicaties daarvan op hoe Duitsland omgaat met zijn nationaalsocialistische verleden – interviewden onderzoekers studenten na het bekijken van de films *Der Untergang* en *Mein Führer*. De eerste is een realistisch docudrama, de tweede een fictieve satire. Twee verschillende studies, allebei kwantitatief en op basis van vragenlijsten, leidden tot soortgelijke resultaten: studenten die de films hadden gezien waren meer geneigd om Hitler als mens te percipiëren en stonden minder negatief tegenover hem. Maar om de uitwerking van de films op

(1) *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 'Rimini Protokolls „Mein Kampf": Wir spielen heute mal Provokation' (5 september 2015), http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buehne-und-konzert/mein-kampf-von-rimini-protokoll-in-weimar-13785895.html [06/10/2015]; Rimini Protokoll, *Adolf Hitler: Mein Kampf, Band 1&2*, http://www.rimini-protokoll.de/website/de/project_6854.html [06.10.2015]; Institut für Zeitgeschichte München-Berlin, 'Hitler, Mein Kampf – eine kritische Edition', http://www.ifz-muenchen.de/aktuelles/themen/edition-mein-kampf/ - [06.10.2015]; *Die Welt*, '"Skandalnudel", "gefährlich", "Verharmlosung": Weitere Kritik an "Mein Führer"' (10 januari 2007), http://www.welt.de/kultur/article707804/Skandalnudel-gefaehrlich-Verharmlosung-Weitere-Kritik-an-Mein-Fuehrer.html [06.10.2015]; *Spiegel Online*, '"Der Untergang": Die unerzählbare Geschichte', http://www.spiegel.de/kultur/kino/der-untergang-die-unerzaehlbare-geschichte-a-318031.html [06.10.2015];
(2) Zie bijvoorbeeld Ilan Avisar, *Screening the Holocaust: Cinema's Images of the Unimaginable*, Indiana University Press, Bloomington en Indianapolis, 1988; Yosefa Loshitzky, *Spielberg's Holocaust: Critical Perspectives on Schindler's List*, Indiana University Press, Bloomington, 1997; Annette Insdorf, *Indelible Shadows: Film and the Holocaust*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003; Lawrence Baron, *Projecting the Holocaust into the Present: The Changing Focus of Contemporary Holocaust Cinema*, Rowmann and Littlefield, Oxford, 2005.

© Alle rechten voorbehouden

Poster van de film *Mein Führer* (Duitsland, 2007) geregisseerd door Dani Levy

© Alle rechten voorbehouden

Poster van de film *De jongen in de gestreepte pyjama* (*The Boy in the Striped Pyjamas*, GB/VSA, 2008) geregisseerd door Mark Herman

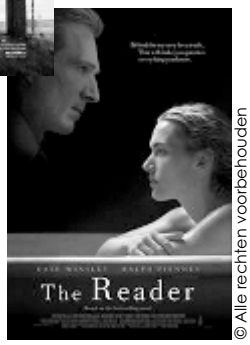

© Alle rechten voorbehouden

Poster bij de film *The Reader* (VSA/Duitsland, 2008) geregisseerd door Stephen Daldry

de studenten te begrijpen was het noodzakelijk om rekening te houden met de sociologische achtergrond van de deelnemers en hun persoonlijkheid[3].

In mijn doctoraatsonderzoek verdiepte ik mij in de receptie van Shoah-films[4]. Ik ondernam daartoe een empirische, kwalitatieve studie van publieksreacties op recente speelfilms. Dit hield in dat ik via semigestructureerde diepte-interviews en groepsdiscussies 68 (overwegend Britse) personen interviewde nadat ze een van deze vijf films hadden gezien: *Conspiracy* (GB/VSA, 2001), *The Boy in the Striped Pyjamas* (GB/VSA, 2008), *Defiance* (VSA, 2008), *The Reader* (VSA/Duitsland, 2008) en *The Grey Zone* (VSA, 2001). De resultaten hebben implicaties die de filmstudie overstijgen en relevant zijn voor het onderwijs aangaande de Shoah.

Een van de belangrijkste bevindingen heeft betrekking op het doorgeven van historisch begrip via film. Voor veel deelnemers aan de studie droegen de bewuste films bij tot hun historische kennis en begrip betreffende specifieke aspecten van de Shoah die zelden aan bod komen in het onderwijs, het openbare debat en andere. De mate waarin dit gebeurde, was sterk afhankelijk van de film in kwestie. De films gebaseerd op 'waargebeurde verhalen', in het bijzonder *Conspiracy* en *Defiance*, hadden merkbaar meer impact op de deelnemers in termen van nieuwe kennis en historisch begrip, vooral als het beschreven verhaal niet algemeen bekend was. Zelfs aspecten van de fictieve verhalen in *The Reader* en *The Boy in the Striped Pyjamas* werden door sommigen als mogelijk waar beschouwd, wat leidde tot foutieve historische veralgemeningen op basis van de plot van die films.

Het soort kennis dat de deelnemers uit de films oppikten, varieerde van het erkennen en bewust worden van een specifieke gebeurtenis tot interpretaties van wat daders motiveerde en van het menselijk lot. De algemene tendens was dat daders tot op zekere hoogte werden vrijgepleit en als slachtoffers werden gezien, en dat hun misdaden uit hun context werden gehaald. Via de films maakten de deelnemers op diverse wijzen kennis met nieuwe informatie of andere perspectieven en werd mogelijk zelfs hun interesse voor deze onderwerpen gewekt. Tegelijk bleek uit bepaalde filminterpretaties dat het historische begrip dat ze eruit oppikten in het beste geval vaak beperkt en simplistisch was, en in het slechtste geval vertekend.

Maar in plaats van systematisch klakkeloos te aanvaarden wat ze te zien kregen, dachten veel deelnemers aan de studie ook na over het medium film, de mate waarin de bewuste film historisch getrouw was en de impact die hij op hen had. De bereidheid om over hun emotionele reacties na te denken bleek het grootst onder de deelnemers die *The Boy in the Striped Pyjamas* en *The Reader* hadden gezien. Dit lijkt te wijzen op het vermogen van fictiefilms om emoties aan te kaarten zonder de toeschouwers noodzakelijkerwijs te overdonderen, terwijl een dergelijke introspectie leek te worden ontmoedigd door het streven naar historische waarachtigheid en de waarheidsaanspraak van films als *Conspiracy*, *Defiance* en *The Grey Zone*.

Vervolg op p.8 →

(3) Wilhelm Hofmann, Anna Baumert en Manfred Schmitt, "Heute haben wir Hitler im Kino gesehen: Evaluation der Wirkung des Films des Films 'Der Untergang' auf Schüler und Schülerinnen der neunten und zehnten Klasse", *Zeitschrift für Medienpsychologie*, 17: 4, 2005, pp. 132-46; Anna Baumert, Wilhelm Hofmann, Gabriela Blum, "Laughing about Hitler? Evaluation of the Movie My fuehrer--The Truly Truest Truth about Adolf Hitler", *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications*, 20:2, 2008, pp. 43-56.

(4) Stefanie Rauch, *Making sense of Holocaust Representations: A Reception Study of Audience Responses to Recent Films*, ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universiteit van Leicester, 2014.

→ Vervolg van p.7

Een en ander ondergraaft de algemene perceptie onder wetenschappers en opvoeders dat het publiek geen onderscheid kan maken tussen feiten en fictie, en dat het fictieve weergaven van historische gebeurtenissen onkritisch slikt.

Nog opvallender was de mate waarin de vooroordelen of de voorkennis van de deelnemers een invloed hadden op de wijze waarop ze de films interpreteerden. Die werden vaak verbonden met en gezien in het perspectief van elders opgedane kennis en ideeën, andere weergaven van de Shoah, en professionele en persoonlijke ervaringen en interesses. Dit doet twijfels rijzen bij de veronderstelling dat films, of de facto alle weergaven, een onvermijdelijk of uitgesproken 'effect' of 'impact' hebben. Het receptieproces is feitelijk veel complexer en gelaagder. De studie komt overeen met recent empirisch onderzoek rond de herinnering aan, het onderwijs over en de cinematografische receptie betreffende de Shoah; daaruit blijkt dat mensen kennis verwerven over de Shoah via een brede waaier aan bronnen, die stuk voor stuk hun vooroordelen en begrip betreffende het onderwerp versterken[5].

Hoewel Hitler als personage hoogstens bijkomstig was in de films die ik in mijn studie gebruikte, zijn deze bevindingen relevant voor de discussies rond de heruitgave van *Mein Kampf*, omdat ze op twee sleutelkwesties wijzen. Ten eerste dat wetenschappers en opvoeders niet kunnen controleren of voorspellen hoe studenten, lezers of toeschouwers om het even welke tekst zullen interpreteren, of het nu gaat om een tekstboek, een primaire bron, een roman, een film of een documentaire. Ten tweede, dat studenten, lezers of toeschouwers om het even welke tekst begrijpen in grote mate beïnvloed worden door hun vooroordelen, die afkomstig kunnen zijn van een waaier aan bronnen.

Het is onwaarschijnlijk dat de Duitsers volgend jaar massaal naar de boekhandel zullen snellen om de kritische uitgave van Hitlers *Mein Kampf* te kopen en te lezen. De impact die het boek op actuele lezers zal hebben is niet te voorspellen; wel staat vast dat wie het boek ter hand neemt al een bepaalde kennis en vooropgezette meningen zal hebben over Hitler, het nationaalsocialisme en de Shoah, en het zal lezen tegen deze achtergrond. Het feit dat Beieren gebruik maakt van de rechten op *Mein Kampf* om niet alleen de heruitgave van het oorspronkelijke boek, maar ook een kritische, wetenschappelijke editie tegen te houden kan wijzen op wantrouwen tegenover de potentiële lezers, en ook op het verlangen om een gepaste reactie voor te schrijven, niet alleen op *Mein Kampf*, maar op het nationaalsocialistische verleden in het algemeen. Rekening houdend met de complexe manier waarop mensen informatie verwerken, zou het een cruciaal element van elk onderwijssysteem moeten zijn dat een kritische houding wordt aangeleerd tegenover alle historische weergaven, in plaats van die zonder meer te verwerpen. ■

Stefanie Rauch
Doctor in de moderne geschiedenis
Stanley Burton Centre for
Holocaust and Genocide Studies

Vertaling: Gorik de Henau

Poster bij de film *Defiance* (VSA, 2008)
geregisseerd door Edward Zwick

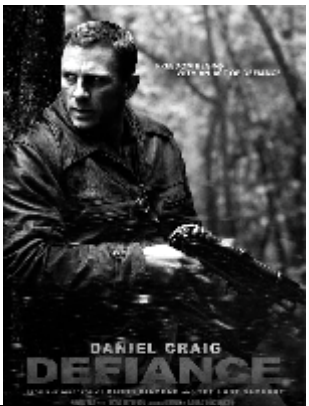

© Alle rechten voorbehouden

Poster bij the film *The Grey Zone* (VSA, 2001)
geregisseerd door Tim Blake Nelson

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

Poster van de film *Conspiracy* (GB/VSA, 2001)
geregisseerd door Frank Pierson

(5) Anna Reading, *The Social Inheritance of the Holocaust: Gender, Culture and Memory*, Palgrave, Londen, 2002; Christian Gudehus, Stewart Anderson en David Keller, "Understanding *Hotel Rwanda*: A Reception Study", *Memory Studies*, 3, 2010, pp. 344-63; Michael Gray, "Understanding Pupil Preconceptions of the Holocaust in English Schools", *Holocaust Studies: A Journal of Culture and History*, 17:1, 2011, pp. 1-28; Thomas McKay, *A Multi-Generational Oral History Study considering English Collective Memory of the Second World War and Holocaust*, ongepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universiteit van Leicester, 2012.

PEDAGOGISCHE TOEPASSING

Hitler op het scherm - films over Hitler en het nazisme in het klaslokaal

Doelstellingen

✓ De leerlingen kunnen de wijze waarop Hitler en nazi-Duitsland filmisch worden voorgesteld analyseren aan de hand van twee filmfragmenten.
✓ Ze kunnen de filmische voorstelling van nazi-Duitsland en de Shoah in verschillende filmgenres met elkaar vergelijken.
✓ Ze leren kritisch nadenken over de historische en ethische dimensies van die voorstelling.

Didactisch materiaal en lesactiviteiten

De leerlingen analyseren de volgende filmfragmenten:

¤ *The Great Dictator*
(ongeveer 5 minuten – van 15:00' tot 20'30", zie:
https://www.youtube.com/watch?v=Z4UhJpviVYg)
¤ *Der Untergang*
(ongeveer 5 minuten – van 39:00' tot 44'30", zie:
https://www.youtube.com/watch?v=WcJWCiXbfxs)

✓ **Films**
De satirische film *The Great Dictator* van Charlie Chaplin verscheen in 1940. Ze vertelt het verhaal van een Joodse kapper die door de troepen van Adenoid Hynkel (de dictator van Tomainia) wordt vervolgd, en later per vergissing voor Hynkel wordt aanzien. Het geselecteerde fragment toont een redevoering van dictator Adenoid Hynkel.
Der Untergang is een Duitse film (2004, Oliver Hirschbiegel), waarin de laatste dagen van Hitler worden getoond. De film is gebaseerd op tal van bronnen, waaronder Joachim Fests historische studie *Inside Hitler's bunker – the last days of the Third Reich*, de memoires van één van Hitlers secretaresses (Traudl Junge), en de herinneringen van minister van Bewapening Albert Speer. Het gekozen fragment, erg bekend ook door een aantal parodieën, toont het moment waarop Hitler zijn nederlaag erkent.

✓ **Oefening**
Aan de leerlingen wordt gevraagd enkele eigenschappen aan te stippen waarmee Hitler en nazi-Duitsland treffend getypeerd zouden kunnen worden. Ze kunnen daarvoor gebruik maken van posters of van de foto's op de hoes van de DVD's. Ze kunnen tevens andere afbeeldingen of films gebruiken die hun voorstelling van 'de nazi' in het algemeen en het personage Hitler in het bijzonder ondersteunen.

De leerlingen bekijken daarna de twee filmfragmenten en beschrijven op gestructureerde wijze de volgende punten uit de beide filmfragmenten.
¤ Welke sfeer roepen de fragmenten op?
¤ Welke gevoelens drukken Hitler/Hynkel uit?
¤ Hoe zou je – op basis van de beelden en de tekstlijnen - hun rol als leider omschrijven?
¤ Wie zijn de overige personages?
¤ Welke gevoelens en reacties uiten de personages/het publiek tijdens de toespraak? En waarom doen ze dat, denk je?
¤ Welke gevoelens en reacties ervaar je zelf of mag je verwachten bij de kijker? En waarom?
¤ Welke taal wordt in de film gebruikt? Vergelijk het gebruik van het Engels in de twee fragmenten (commentaren en ondertitels).
¤ Beschrijf de *setting*, de achtergrond – welk effect roept ze op?
¤ Wat verwoorden Hitler/Hynkel in hun toespraken? Op welke punten komen hun redevoeringen overeen?

✓ **Discussie**
En waar wijken ze van elkaar af?
Op basis van hun antwoorden kunnen de leerlingen:
¤ De gelijkenissen en verschillen aanstippen tussen de beelden en de nazi's van toentertijd, die ze eerder al hadden beschreven
¤ De verschillen in representatie en receptie van de twee beeldfragmenten bespreken, rekening houdend met het gebruikte cinematografische genre
¤ Nadenken over andere voorbeelden van films over dezelfde periode in dezelfde genres, en de mogelijke doelstellingen van dit soort films aanduiden: educatief, historisch informatief, ontspannend, waarschuwend, kritisch, enzovoort.
¤ Nagaan in hoeverre die doelstellingen en de desbetreffende cinematografische genres legitiem en nuttig zijn om het thema 'nazisme' te behandelen
¤ Nadenken over de historische kennis die ze aan de hand van de films kunnen opdoen, in vergelijking met andere informatiebronnen. Welke kennis kan men al dan niet met dit soort bronnen verwerven?
¤ Uitmaken in welke mate deze of andere film(fragmenten) hun visie op dit tijdsgewricht hebben beïnvloed of veranderd

Vervolg op p.10 →

Poster van de film *Der Untergang* (Duitsland/Italië/Oostenrijk, 2004) geregisseerd door Oliver Hirschbiegel

© Alle rechten voorbehouden

→ Vervolg van p.9

Uitbreiding

Om die debatten verder uit te diepen kunnen de leerlingen verder nadenken over de context waarin de twee films zijn ontstaan, en over de context waarin ze vandaag worden bekeken:

✓ Charlie Chaplin, de regisseur en belangrijkste acteur van *The Great Dictator*, schreef in zijn autobiografie dat hij de film niet had kunnen maken als hij op de hoogte was geweest van de omvang van de gruwelen van de concentratiekampen. Waarom, denk je? Hoe zou dat de keuze voor het genre en de representatie hebben beïnvloed?

✓ Leerlingen kunnen vertrouwd zijn met de passage uit *Der Untergang*, door de talrijke parodieën die op het internet circuleren. Waarom is deze scène zo populair? Is ze grappig? Wat is het effect van *online*-parodieën op ons beeld van Hitler als historisch personage? Kunnen leerlingen redenen bedenken of terugvinden waarom iemand bezwaren zou kunnen hebben tegen dit soort parodieën?

Aanzet tot antwoord

✓ De leerlingen kunnen nagaan hoe het bekijken van de film beïnvloed wordt door de taal die in beide films wordt gesproken, en hoe het gebruik van de taal zich verhoudt tot het genre van de respectieve films. Zo kunnen ze bijvoorbeeld de rol van de taal als instrument van satire in Hynkels speech (*The Great Dictator*) bespreken, de verhouding van de Duitse taal en de Engelse ondertitels tot de historische authenticiteit in *Der Untergang*, en de rol van de ondertitels en de vertaling in de parodieën op YouTube.

✓ In het debat kan de overweging meespelen, dat op het ogenblik *dat The Great Dictator* in de zalen kwam, de overgrote meerderheid van de Joden die in de Holocaust zijn gedood nog in leven waren; de film kwam uit na de *Reichskristallnacht* (november 1938), en de Tweede Wereldoorlog was al begonnen. Leerlingen zouden ook de gelijkenissen kunnen bespreken tussen Hynkels toespraak en Leni Riefenstahls propagandafilm *Triumph des Willens*, of hoe de redevoering de agressieve militaire expansiepolitiek en ideologie – inclusief het antisemitisme - van nazi-Duitsland weerspiegelt.

✓ De leerlingen kunnen het 'menselijke' beeld dat van Hitler wordt geschetst in *Der Untergang* bediscussiëren, en dit beeld vergelijken met de andere personages uit het filmfragment, of ander beelden van Hitler of NS-functionarissen die ze al kennen. In hun beoordeling kunnen ze rekening houden met de vraag waarom de filmmakers ervoor gekozen hebben zich op de laatste dagen van het naziregime toe te spitsen.

✓ Leerlingen kunnen zich afvragen of beeldvorming – ook die in documentaires en films, die op 'ware gebeurtenissen' gebaseerd zijn - ooit accuraat kan zijn. Vergelijk de *setting* van *Der Untergang* met die in *The Great Dictator*, en hun impact op de leerlingen. Hoe kan de kijker weten wat waarheidsgetrouw is en wat niet? Kennen de leerlingen voorbeelden van historische gebeurtenissen die ze enkel of in hoofdzaak kennen door een film die ze erover zagen? De leraar kan benadrukken dat elke beeldvorming beperkingen heeft en nooit volledig waarheidsgetrouw kan zijn. Hij kan de leerlingen vertrouwd maken met de vrijheid van de filmmakers, zoals het uitvinden van dialogen, het versmelten van verschillende personages, en het samenballen van de plot. Tevens zou men aandacht kunnen besteden aan de cinematografische elementen, zoals de belichting, de camerahoek, de soundtrack, en hun eventuele effect op de kijker.

✓ Leerlingen kunnen de sterktes en zwaktes van historische film bespreken, zoals bewustmaking, opvoeding, het creëren van een emotionele toegang tot het verleden, de sociokritische functie of het risico op trivialiseren of vereenvoudigen van de geschiedenis van nazi-Duitsland en de Holocaust. ■

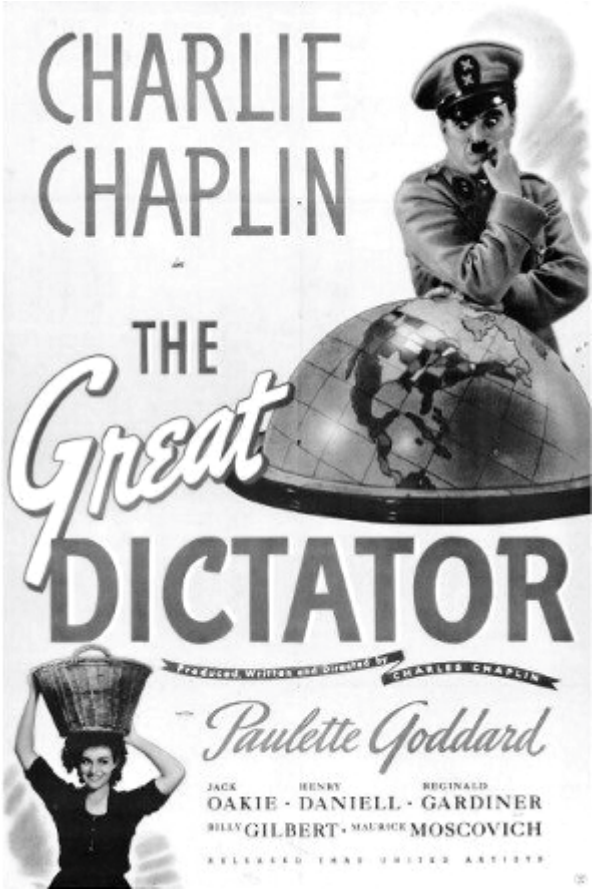

Poster bij de film *The Great Dictator* (VSA, 1940) geregisseerd door Charlie Chaplin →

© Alle rechten voorbehouden

Stefanie Rauch
Doctor in de moderne geschiedenis
Stanley Burton Centre for Holocaust and Genocide Studies

Vertaling: Fabian Van Samang

"Law is always better than war."

Over de misdaad van agressie en de beginselen van oorlogsrecht

Oorlogsvoering werd de jongste eeuwen steeds meer aan regelgeving onderworpen. Lesgevers die deze regels proberen te verduidelijken worden vaak geconfronteerd met de vraag waarom ze *überhaupt* bestaan. Draait oorlogsvoering niet per definitie om blind geweld? Is het niet absurd om ze door middel van wetgeving aan banden te leggen? In dit artikel gaat historicus Fabian Van Samang in op enkele basisregels van oorlogsvoering en probeert hij hun bestaansreden te verduidelijken.

Agressie en oorlogsmisdaad onderscheiden

Toen de Grote Vier (de Verenigde Staten van Amerika, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Sovjet-Unie) op 8 augustus 1945 het Handvest van het Internationaal Militair Tribunaal ondertekenden, maakten ze daarmee formeel een einde aan verhitte debatten die juristen, ambtenaren en politici al meer dan een jaar voerden. Het bloedvergieten van de Tweede Wereldoorlog had de wereld geschokt. Een rechtvaardige bestraffing van de verantwoordelijken werd door de geallieerden noodzakelijk geacht. Maar de misdaden waren zo omvangrijk, en op bepaalde punten zo nieuw, dat het bestaande wettelijke kader ontoereikend was. Konden individuen, die op vraag van hun overheden misdaden hadden begaan, door andere staten berecht worden? Moest men het principe van de immuniteit van staatshoofden laten varen? Was de bestraffing op basis van een collectieve verantwoordelijkheid (lidmaatschap van een criminele organisatie) mogelijk? En wat met de geplande en systematische uitroeiing van omvangrijke groepen niet-militairen?

Het Handvest van Neurenberg gaf een aanzet tot antwoord. In afdeling II, artikel 6 werd de bevoegdheid van het op te richten Hof in Neurenberg vastgelegd. Het artikel lijkt simpel, maar zijn eenvoud verhult zijn revolutionaire karakter: "De volgende handelingen, of elk van hen afzonderlijk, zijn misdaden die binnen de jurisdictie van het Tribunaal vallen en waarvoor individuele verantwoordelijkheid bestaat: (a) Misdaden tegen de vrede: namelijk het plannen, voorbereiden, beginnen of voeren van een agressieoorlog (…), (b) Oorlogsmisdaden: namelijk schendingen van de wetten of de gewoontes van de oorlog[svoering], (c) Misdaden tegen de mensheid (…)"[1].

Artikel 6(a-b) maakt dus een onderscheid tussen de handelingen die tot agressie leiden en die nu als crimineel werden omschreven (misdaden tegen de vrede), en de misdaden die werden begaan bij het verrichten van de krijgshandelingen zelf (oorlogsmisdaden). De tweede categorie was in wezen niet meer zo nieuw – heel wat hoge officieren hadden zich aanvankelijk afgevraagd hoe het ooit mogelijk zou zijn de oorlog door regels aan banden te leggen, maar naarmate meer en meer regels dwingend werden opgelegd gaven ze hun verzet geleidelijk op. Maar het codificeren van een verbod op aanvalsoorlogen als dusdanig werd door velen, waaronder de Amerikaanse hoofdaanklager op het proces van Neurenberg, Robert Jackson, beschreven als de belangrijkste verwezenlijking van het Neurenbergse Handvest[2]. Wat lange tijd als gewoonte had gegolden, en wat progressieve juristen met enige moeite in het Briand-Kellogg Pact (1928) en an-

Vervolg op p.12 →

(1) "Charter of the International Military Tribunal," The Avalon Project, Yale Law School, zie: http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp#sec2.
(2) Onder meer in het voorwoord bij Sheldon Glueck (zie voetnoot 3); zie ook Norbert Ehrenfreund, *De erfenis van Neurenberg. Hoe de nazi-processen het internationaal recht hebben beïnvloed*, Omniboek, Utrecht, 2013, hoofdstuk 2.

→ Vervolg van p.11

dere verdragen tussen de regels hadden gezocht[3], was nu een ontegensprekelijke, neergeschreven en af te dwingen norm.

Het Handvest legde op die manier vast wat tal van denkers al langer impliciet hadden aangenomen: dat er een onderscheid bestaat tussen de omstandigheden die een oorlog kunnen rechtvaardigen (het *ius ad bellum*), en de wijze waarop dergelijke oorlogen gevoerd moeten worden (*ius in bello*). De Rotterdamse humanist Desiderius Erasmus verwees in *De Turkenkrijg* (1530) al naar de dwaling van degenen die dachten dat het christendom nooit het recht had ten strijde te trekken ("sommigen zijn namelijk van oordeel dat christenen *überhaupt* het recht niet hebben om oorlog te voeren. Een dergelijke opvatting vind ik te idioot voor woorden"), maar evenzeer naar de foute aanname dat christenen zich in dit soort oorlogen fatsoenlijker zouden gedragen dan hun islamitische tegenstrevers ("wat we zien is eenvoudig in alle oorlogen schering en inslag. Ook in die welke wij, christenen, al jaren op de meest goddeloze wijze tegen andere christenen voeren")[4]. Dit artikel focust op de principes die het gedrag voor en in oorlogstijd regelen en gaat dieper in op de *ratio legis*, de ethische en juridische grondslagen waarop die reglementen berusten. Eerst komt daarbij het *ius ad bellum* aan bod (het recht dat de voorwaarden bepaalt om tot het gebruik van geweld over te gaan). In een volgende hoofdstuk wordt het *ius in bello* behandeld, de rechtsregels waaraan de strijdende partijen zich na het uitbreken van de vijandelijkheden dienen te houden.

Het *ius ad bellum* - principes en bestaansredenen

Nadat Iraakse troepen op 2 augustus 1990 Koeweit waren binnengevallen, besloot de Amerikaanse president George H.W. Bush, uitdrukkelijk geruggensteund door het *United States Congress*, de VN Veiligheidsraad, de Sovjet-Unie en de Arabische Liga, en na intensief diplomatiek overleg, de territoriale integriteit van Koeweit te herstellen. Ruim een decennium later (2003) negeerde zijn zoon, George Bush junior, zijn critici in binnen- en buitenland, legde aanmaningen tot terughoudendheid van de VN naast zich neer en trok met een minimale coalitie 'pre-emptief' Irak binnen, op zoek naar massavernietigingswapens die nooit werden gevonden (en waarvan deskundigen al langer hadden beweerd dat ze naar alle waarschijnlijkheid niet [meer] bestonden)[5]. Tussen die twee data in (1994) roeiden Hutu-milities in Rwanda tussen een half en één miljoen Tutsi en gematigde Hutu uit[6].

Wellicht zullen weinigen het gevoel hebben dat de Tutsi en gematigde Hutu, die in 1994 met gedeeltelijke of gehele vernietiging werden bedreigd, niet het recht hadden zich tegen dat beleid te verzetten, zelfs als ze daarvoor zélf geweld moesten gebruiken. Waarschijnlijk zullen ook weinigen vinden dat het geweld dat president Bush in 1990 gebruikte om de bezetting van Koeweit ongedaan te maken onethisch was. Maar de oorlog die in 2003 door Bush junior werd ontketend zal door velen wellicht als moreel problematisch worden ervaren. Hoe kan die dubbele standaard worden verklaard? Op basis waarvan staat men het ene geweld toe, terwijl men het andere afwijst? Bij het beantwoorden van die vraag is het zinvol om enkele richtinggevende beginselen voor ogen te houden.

Het eerste principe is dat van het gerechtvaardigde doel ('just cause'). Het aanwenden van massaal geweld voor een doel dat dit geweld niet rechtvaardigt is immoreel – en valt dus niet te tolereren. Over wat die 'just causes' precies zijn valt te discussiëren, maar over enkele doelen bestaat toch een ruime consensus. Als we aanvaarden dat elk individu het recht heeft zijn eigen lichamelijke integriteit en die van anderen te beschermen ('het recht op (zelf-) verdediging'), dan lijkt het ook legitiem dit georganiseerd en collectief (in legerformaties) te doen. Dit betekent dat een defensieve oorlog of collectief geweld ter bescherming van het eigen leven (zoals de getto-opstand in Warschau in april-mei 1943, gericht tegen de deportatie van de Joodse gettobevolking naar een

(3) Sheldon Glueck, *The Nuremberg Trial and Aggressive War*. A.A. Knopf, New York, 1946 (vooral hoofdstuk 2).
(4) Desiderius Erasmus, *De Turkenkrijg*, Ad Donker uitgeverij, Rotterdam, 2012 (1e uitgave 1530), p. 38.
(5) Richard Clarke. *Tegen alle vijanden. Hoe Amerika Al-Qaeda onderschatte*, Bert Bakker, Amsterdam 2004 (pp. 314-323); Hans Blix, *Missie Irak. Achter de schermen van de wapeninspecties*, Balans, Amsterdam, 2004.
(6) Michael Cairo, *The Gulf. The Bush presidencies and the Middle East*, Kentucky University Press, Lexington, 2012 (vooral hoofdstuk 3-4); Scott Straus, "The historiography of the Rwandan genocide," Dan Stone (ed.), *The historiography of genocide*, Macmillan uitgeverij, Basingstoke, 2010, pp. 517-542.

quasi zekere dood) als gerechtvaardigd geldt. Ook het geweld dat wordt aangewend tegen een bezettingsmacht of tegen een overheid die fundamentele rechten van de bevolking niet respecteert (zoals het in slavernij voeren van een deel van de onderdanen of burgers) zal door weinigen als illegitiem worden beschouwd.

Toch is het gebruik van geweld zelfs in die gevallen geen evidentie. Indien een bezetting beëindigd kan worden door onderhandeling, bemiddeling of economische sancties is collectief geweld geen legitiem middel. Oorlogen zijn immers altijd een uitzonderingssituatie (het zijn situaties waarbij de gangbare regel, dat mensen niet mogen doden, wordt opgeschort), en moeten daarom ook een allerlaatste toevlucht zijn – een 'last resort'. Precies daarom zijn 'pre-emptive strikes' (het uitvoeren van een aanval voor men zelf wordt aangevallen) altijd verboden – ze zijn immers niet verzoenbaar met het principe van een 'last resort'. Uiteraard hoeft een staat niet te wachten tot het daadwerkelijk wordt aangevallen om militair te reageren; maar toch moet er minstens sprake zijn van een 'clear and present threat', een ondubbelzinnige en onmiddellijke bedreiging van haar veiligheid[7].

Zelfs als aan het eerste en het tweede beginsel ('just cause' en 'last resort') werd voldaan, kan het gebruik van geweld niet zomaar. Het ingezette middel moet het potentieel hebben het beoogde doel te bereiken ('effectiveness' is het derde basisprincipe). Zo zou het moeilijk te verantwoorden zijn om de Nigeriaanse hoofdstad Abuja te bombarderen met als doel de soennitische groepering boko haram ertoe aan te zetten ontvoerde meisjes vrij te laten – de kans dat de radicale moslimgroep zich door dit geweld zou laten overhalen is zo goed als onbestaande. Oorlogen die a priori ineffectief zijn, vallen bijgevolg niet te verantwoorden.

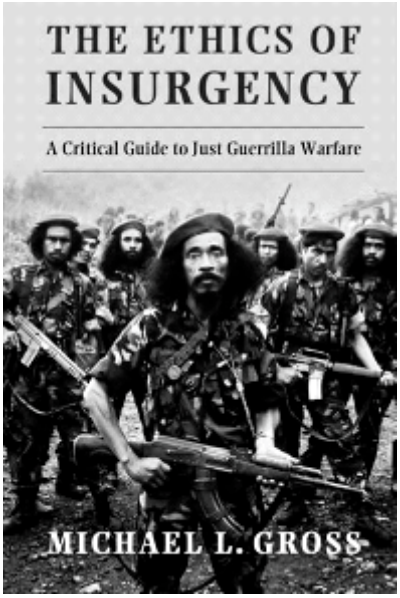

© Alle rechten voorbehouden

In *The ethics of insurgency* beargumenteert de Israëlische politicoloog Michael Gross wat wel en wat niet toegelaten is bij asymetrische oorlogsvoering.

Bovendien moet een oorlog verklaard en gevoerd worden door een legitieme autoriteit (het vierde principe). Vaak zijn dat de hoofden van de uitvoerende macht (de president, de koning, de premier); in democratieën vloeit uit de electorale meerderheid meteen ook de mogelijkheid voort om burgers onder de wapens te roepen. Bij guerillastrijders is die legitimiteit minder vanzelfsprekend. Ze moet internationaal en intern aangetoond worden (door te bewijzen dat de strijd een gerechtvaardigd doel dient en dat het aangewende geweld noodzakelijk en effectief is), en het gebrek aan geformaliseerde machtsoverdracht (verkiezingen) maakt de rekrutering doorgaans een stuk problematischer[8].

Er bestaan geen oorlogen zonder wreedheden. Als alle statelijke en substatelijke actoren op eender welk ogenblik de oorlog kunnen verklaren voor eender welke reden, dan dient zich eindeloos bloedvergieten en menselijk lijden aan. Daarom moeten oorlogsvoering en massaal geweld tot een absoluut minimum beperkt worden. Precies daarom vinden we een strijd om het zelfbehoud (Hutu-Tutsi; gettoopstanden) doorgaans legitiem. Daarom ook vinden velen het optreden van Bush sr. te rechtvaardigen (het diende een gerechtvaardigd doel, was een laatste toevlucht, kon rekenen op brede nationale en internationale steun en was effectief). En daarom is het optreden van diens zoon Bush moreel en juridisch problematisch (niet alle vreedzame middelen waren uitgeput, het geweld had hoegenaamd geen breed draagvlak, het aangegeven doel – het ontmantelen van massavernietigingswapens en het beëindigen van terreur - leek eerder een voorwendsel en werd in ieder geval niet bereikt).

Vervolg op p.14 →

(7) Voor een analyse van preventieve oorlogen, zie Michael Walzer, *Rechtvaardige en onrechtvaardige oorlogen. Een ethische beschouwing met historische illustraties*, Uitgeverij Atlas, Amsterdam en Antwerpen, 2006, pp. 129-142.
(8) Michael L. Gross, *The ethics of insurgency. A critical guide to just guerilla warfare*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, pp. 37-44.

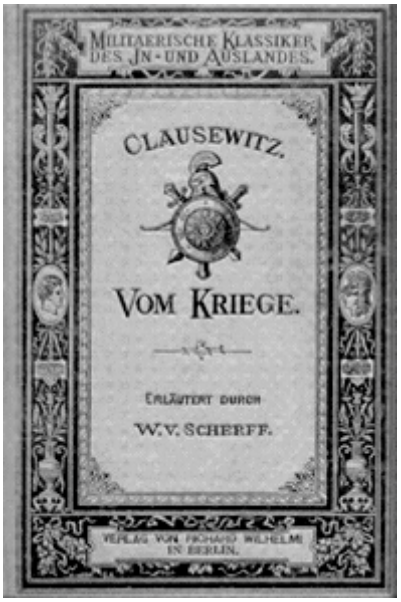

© Alle rechten voorbehouden

Carl von Clausewitz' baanbrekende werk over de oorlog, voor het eerst gepubliceerd in 1832.

→ Vervolg van p.13

Het *ius in bello* - hoe moet men oorlog voeren?

De Duitse aanval op Polen (september 1939) was een duidelijk voorbeeld van agressie – een 'Poolse aanval' op een Duits zendstation werd door Duitsland geënsceneerd, met de bedoeling Polen te kunnen aanvallen en te verdelen onder de agressors (Duitsland en de Sovjet-Unie). Op de misdaad van agressie (ook de aanvallen op Nederland, België en Frankrijk, en de invasie in de Sovjet-Unie waren crimineel) volgden tal van andere misdaden die ingingen tegen de gebruiken en de wetten van de oorlogsvoering: het bombarderen van steden zonder militaire betekenis, de extreem slechte behandeling van krijgsgevangenen, het niet oppikken van drenkelingen bij de oorlog ter zee... Men noemt deze misdaden oorlogsmisdaden ('war crimes').

Ook als de strijd eenmaal is begonnen, dienen de partijen zich aan regels te houden. Het respecteren van het onderscheid tussen wie deelneemt aan de strijd en wie dat niet doet, het aanbieden van 'kwartier', het garanderen van een 'fair fighting chance' en het proportionaliteitsbeginsel (voor de concrete betekenis, cf. infra) zijn maar enkele ethisch-juridische principes die de partijen dienen te respecteren. Dat is niet enkel uit ideologische overwegingen ('we horen netjes met elkaar om te gaan') of omdat men gemaakte verdragen (zoals de conventies van Genève, die door zowat alle staten geratificeerd zijn) moet nakomen – in oorlogstijd worden die ideologische of juridische barrières immers maar al te vaak genegeerd. Maar die regels hebben ook nut en voordeel voor de partijen zelf.

Een eerste vereiste voor duidelijke en afdwingbare regels is dat die niet enkel gelden voor 'ons', maar voor allen (universaliteitsbeginsel). Zo heeft het geen zin om het Europese Rode Kruispersoneel immuniteit te schenken in oorlogstijd, als soortgelijke organisaties in de Verenigde Staten, Azië of Afrika geen bescherming genieten. De reden daarvoor is eenvoudig: als de regel slechts voor één partij voordeel oplevert, zal ze door de tegenpartij(en) nooit worden nageleefd. De middeleeuwse godsvrede (de bescherming van armen, vrouwen en ongewapende priesters in oorlogstijd) en het godsbestand (het verbod om op kerkelijke feestdagen oorlog te voeren) werden daarom slechts uiterst zelden gerespecteerd[9]. Als zowel het Rode Kruis als de Rode Halve Maan of de Rode *Magen David* (Davidster) de mogelijkheid bieden om op een veilige manier gewonden van het slagveld weg te halen en te verzorgen, dan is de kans groot dat alle partijen de immuniteit van het personeel zullen respecteren.

Daarnaast moet men rekening houden met het doel van een (rechtvaardige) oorlog – en dat is het herstel van de vrede (het 'finaliteitsbeginsel). Het doden van de vijand of het brandschatten van zijn territorium zijn geen oorlogsdoelen, het zijn hoogstens middelen om de oorlog sneller te beëindigen. Carl von Clausewitz, de 19e-eeuwse strateeg, stelde in zijn befaamde 'Vom Kriege': het doel van de oorlog "is altijd en uitsluitend het bedwingen – dit is het weerloos maken - van de tegenstander"[10]. Die idee was helemaal niet nieuw: bijna 2000 jaar eerder schreef Cicero dat "oorlogen [dus] ondernomen moeten worden, opdat we in vrede zouden kunnen leven, zonder onrechtvaardigheid, en eenmaal de zege werd behaald zouden degenen die niet wreed zijn geweest, gespaard moeten worden"[11]. Precies daarom is het erg onverstandig (en bovendien

(9) David Whetham, *Just wars and moral victories. Surprise, deception and the normative framework of European war in the later Middle Ages*, Brill uitgeverij, Leiden en Boston, 2009, (vooral pp. 40-48; eigen vertaling).
(10) Carl Von Clausewitz, *Vom Kriege*, Anaconda Verlag, Keulen, 2010 (hier p. 48; eigen vertaling).
(11) Marcus Tullius Cicero, *De Officiis (On moral duties)*, Little Brown and Company, Boston, 1887, alinea 11, http://oll.libertyfund.org/titles/542.

onwettig) om de strijd voort te zetten, als de tegenpartij eenmaal om een overgave heeft verzocht (het weigeren van kwartier, 'no quarter', is verboden – leden van een strijdmacht die zich overgeven moeten gevangen genomen en fatsoenlijk behandeld worden)[12]. Wie geen kwartier toestaat, dwingt de tegenpartij de strijd voort te zetten, met meer en onnodig bloedvergieten, ook aan eigen zijde, tot gevolg. Daarom is het ook onverstandig (en onwettig) om onschuldigen te gijzelen en te doden: eventuele militaire bondgenoten worden erdoor afgestoten, elke mogelijke sympathie gaat verloren, en gesprekspartners (voor de broodnodige economische, politieke en andere samenwerking) na de 'oorlog' zullen zeer moeilijk te vinden zijn. Door de grove schendingen van mensenrechten moest Duitsland (en Japan) in 1945 wel doorvechten 'tot de laatste man' – het regime had door zijn gedrag elke eerdere beëindiging van de oorlog immers onmogelijk gemaakt[13].

Wie aan de vijandigheden deelneemt moet de risico's en de gevolgen ervan dragen. Strijders mogen gedood, gewond, krijgsgevangen genomen en opgesloten worden. Maar wie geen deel heeft aan de strijd – dit zijn de *non combattants* of burgers – mogen door de strijdende partijen niet in het conflict betrokken worden. De partijen hebben de plicht een strikt onderscheid te maken, te 'discrimineren', tussen strijders en burgers; bij twijfel dient men te veronderstellen dat het om burgers gaat. Als we aannemen dat een derde niet gedwongen kan worden de schulden van een ander te delgen, of een gevangenisstraf uit te zitten voor een misdaad waaraan hij geen schuld heeft, is dit discriminatie- of distinctiebeginsel niet meer dan logisch. Ze impliceert dat de partijen zichzelf kenbaar moeten maken – daarom hebben ze de plicht een uniform te dragen (en mogen ze zich niet hullen in het uniform van de tegenpartij). Daarom mogen strijders zich niet doelbewust vestigen in civiele regio's (in de hoop dat de tegenpartij de aanval dan zal staken). Leggen ze wel een dergelijk 'human shield' aan, dan begaan ze een misdaad – maar dit verandert niets aan de immuniteit van het civiele karakter van de regio[14].

Hoewel de grens tussen strijders en niet-strijders dikwijls vaag is, is het verbod om burgers te viseren absoluut. Maar als politieke en militaire leiders ter verantwoording kunnen worden geroepen bij elk een bombardement waarbij ongewild burgerslachtoffers vallen, dan wordt zowat elke oorlog ofwel onmogelijk, ofwel crimineel. Daarom schrijft het internationale recht voor dat de partijen erop toe moeten zien dat de mogelijke schade aan burgers en civiele objecten kleiner is dan de verwachte voordelen van het oorlogsdoel (het proportionaliteitsbeginsel). Zo zou het onwettig en immoreel zijn om de bevolking van een grote stad te bestoken, te belegeren en uit te hongeren, omdat men vermoedt dat er zich een kleine, militaire verzetskern bevindt. Zelfs als men die zou kunnen uitschakelen, zou dit resultaat immers niet in verhouding staan tot het grote aantal burgerslachtoffers.

Tot slot dienen oorlogen ook nog op een andere wijze proportioneel te zijn. Wanneer de vijandelijkheden starten moet elk van de partijen een kans hebben om de oorlog te winnen (het 'evenwichtsbeginsel'). Uiteraard heeft niet elke partij over exact hetzelfde aantal wapens en manschappen te beschikken. Maar een oorlog, waarbij een partij geen 'fair fighting chance' heeft, is geen oorlog, maar een slachtpartij en een bloedbad. Daarom verbood de conferentie van Den Haag (1899) onder meer het afwerpen van projectielen uit luchtballonnen – een middel waar de partij op de grond zich immers nauwelijks tegen kon verzetten. Daarom hebben guerillastrijders (bij wijze van uitzondering) het recht om geen uniformen te dragen: omdat ze doorgaans tot een kleine oorlogspartij met weinig middelen behoren, zouden ze geen enkele kans maken mochten ze de verplichting hebben zich als strijders te identificeren[15]. En precies daarom ridiculiseerde de Amerikaanse politicoloog Norman Finkelstein het jongste *Amnesty International* rapport over de recentste oorlog in Gaza (2014) – als Hamas-strijders het internationale recht schenden omdat ze projectielen lanceren

Vervolg op p.16 →

(12) "Rule 46. Orders or threats that no quarter will be given". International Committee of the Red Cross, https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule46.
(13) Ian Kershaw, *Tot de laatste man. Hitlers Duitsland, 1944-1945*, Unieboek/Het Spectrum bv, Houten en Antwerpen, 2011; John Dower, *War without mercy. Race and Power in the Pacific War,* Pantheon Books, New York, 1986.
(14) Jonathan Crowe en Kylie Weston-Scheuber, *Principles of International Humanitarian Law*, Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham en Northampton, 2013 (vooral hoofdstuk 4).
(15) Voor de 'fair fighting chance', zie: Michael L. Gross, *op. cit*. pp. 45-48.

→ Vervolg van p.15

waarvan ze niet weten of ze militaire of civiele doelen zullen raken (praktisch het enige wapen waarover de organisatie beschikt) en ze enkel mogen afvuren vanop een plaats waar weinig burgers wonen (de Gazastrook is één van de dichtstbevolkte regio's ter wereld), dan "moeten ze in een rij gaan staan, als eenden, en de vliegtuigen laten komen"[16].

Zelfs als het oorlogsrecht logisch, nuttig, menselijk en afdwingbaar is, is het niet zeker dat het nageleefd zal worden. In 2005 gaf de Amerikaanse jurist Benjamin Ferencz (de voormalige openbare aanklager op het *Einsatzgruppen* proces in Neurenberg) voor de *American Bar Association* zijn visie op het oorlogsrecht. "Er zal nooit een oorlog bestaan zonder wreedheden," beargumenteerde hij, "het maakt niet uit hoeveel wetten uitgevaardigd worden. [Nemen we als] voorbeeld Vietnam, waar een Amerikaanse soldaat in een dorp binnenkomt, waar een klein kind opduikt - de soldaat geeft het een knuffel en een reep chocolade, waarop het kind de pin uit een handgranaat trekt en hen allebei opblaast. Ik garandeer je dat in die omstandigheden elk kind in dat dorp dood is, en dat het dorp volledig in de as wordt gelegd. Dat zal gebeuren. Mijn antwoord daarop: de enige manier om oorlogsmisdaden te verhinderen en onze mensen te beschermen, is door oorlog te vermijden. [Daarom is] mijn slogan: 'law is better than war'"[17]. Een eeuw geleden leek het uitbannen van agressieoorlogen een onbereikbare wensdroom. Vandaag is het verbod erop een juridisch feit. ■

Fabian Van Samang
Doctor in de moderne geschiedenis
Leraar in het Klein Seminarie Roeselare

(16) "Interview with prof. Norman Finkelstein on Amnesty's report on Gaza's offensive 2014," gepubliceerd op 6 augustus 2015, zie: https://www.youtube.com/watch?v=mC1Mytf7XV4
(17) Redevoering Benjamin Ferencz. "Nuremberg and the birth of international law." American Bar Association, 11 november 2005, http://www.c-span.org/video/?189880-1/nuremberg-birth-international-law

PEDAGOGISCHE TOEPASSING

Militaire conflicten en het Internationaal Recht

Aan elke leerling kan een casus worden voorgelegd van een internationaal conflict uit een recent of een verder verleden (Griekenland, Noord-Korea, Vietnam, Algerije, Israël, Irak, Afghanistan, Nicaragua, Kosovo, Libië). De leerlingen kunnen een schets maken van de geschiedenis van het conflict, de verschillende partijen, de inzet, het verloop, de wettelijke bepalingen die van toepassing zijn, en de uitkomst van het geschil. Vervolgens kunnen ze zich de vraag stellen naar de geoorloofdheid van het conflict (was het in dit specifiek geval gerechtvaardigd gebruik te maken van geweld) en de houding van de partijen bij de beslechting ervan (overtraden de partijen militaire gebruiken of internationale rechtsregels, waarom deden ze dat, en waarom is dit soort gedrag verboden)?

De leerlingen kunnen daarbij bewust gemaakt worden van het belang van objectieve informatie. De verklaring van een president dat zijn land bedreigd wordt, stemt niet noodzakelijk met de feiten overeen; krantenartikelen garanderen noch de objectiviteit van de journalist, noch die van zijn bron; of 'alle vreedzame middelen' werden uitgeput vooraleer tot oorlog werd overgegaan vergt een bijzonder zorgvuldige afweging; de claim dat men niet de bedoeling had burgerdoelen te raken moet aan de hand van feitenonderzoek beoordeeld worden…

Nemen we de invasie in Grenada als voorbeeld. Grenada was in het begin van de jaren 1980 de kleinste onafhankelijke staat op het westelijke halfrond. Nadat een links-radicale regering in oktober 1983 de macht had gegrepen, besloot president Ronald Reagan troepen naar het eiland te sturen, de regering af te zetten en enkele Amerikaanse studenten in een medische school te ontzetten. Voor Reagan was het wellicht een middel om zijn imago op te poetsen, nadat zijn troepen zich ijlings hadden moeten terugtrekken (begin 1984) uit Libanon, na een zelfmoordaanslag in oktober 1983, waarbij meer dan 240 Amerikanen om het leven waren gekomen.

Ius ad bellum
Gerechtvaardigde oorzaak?
Laatste toevlucht?
Effectiviteit?
Legitieme autoriteit?

Ius in bello
Universaliteitsbeginsel?
Finaliteitsbeginsel?
Discriminatiebeginsel?
Proportionaliteitsbeginsel?
'Fair fighting possibility'?

Fabian Van Samang
Doctor in de moderne geschiedenis
Leraar in het Klein Seminarie Roeselare

Sonderkommando en *Arbeitsjuden*

Dwangarbeiders van de dood

Sinds enkele weken is *The Son of Saul* te zien in de bioscoop. Deze beklijvende film gaat over een lid van het Joodse *Sonderkommando* van Birkenau en speelt zich af in 1944. Saul ziet in een vermoorde jongen de zoon die hij nooit had. Hij zal vanaf dat moment nog maar één obsessie hebben, het stoffelijk overschot van de jongen redden van de vlammen van het crematorium en hem een degelijke begrafenis te bezorgen in bijzijn van een rabbijn om ook zo zijn eigen menselijkheid te redden. Een opdracht die in de helse wereld van het uitroeiingscentrum van Birkenau niet voor de hand ligt. De film van Laszlo Nemes kreeg reeds wereldwijd veel lof voor de respectvolle manier waarop hij het ontoonbare in beeld brengt. In 2013 organiseerde de VZW Auschwitz in Gedachtenis een colloquium over de *Sonderkommando* en de *Arbeitsjuden* dat plaatsvond van 23 tot 25 mei 2013 in het International Press Center van de Residence Palace en de Koninklijke Bibliotheek van België. Hoewel de massamoorden in het Oosten meer aandacht krijgen dan ooit en Auschwitz jaarlijks meer dan een miljoen bezoekers ontvangt, kunnen het *Sonderkommando* en de *Arbeitsjuden*, nochtans eerste getuigen van de 'Holocaust door vergassing', nog steeds op weinig erkenning rekenen. Verdringt dit bepaalde aspecten van de problematiek rond de vergassing naar de achtergrond? Zullen diegenen die gedwongen meedraaiden in de meest geavanceerde criminele operatie van de moderne tijd als paria's van de geschiedenis en de herinnering blijven beschouwd worden? Deze gebundelde interventies bieden, voor het eerst in Europa, een overzicht van relevant historisch onderzoek en getuigenissen, en vormen het vertrekpunt van een debat over de plaats van deze mensen in de herinnering aan de Holocaust en de naziterreur. U leest er teksten (in het Frans en in het Engels) van de meest vooraanstaande specialisten in het domein. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

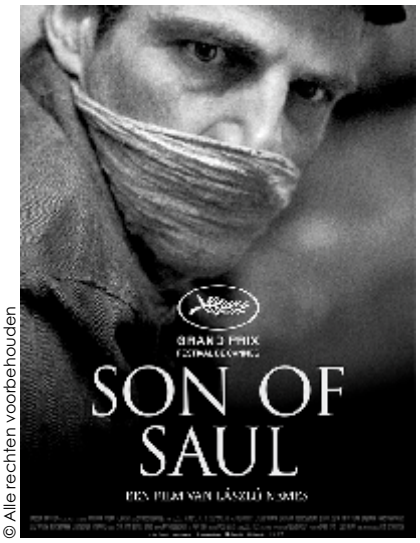

© Alle rechten voorbehouden

Poster bij de film Son of Saul van Laszlo Nemes

Neerslag van het colloquium dat plaatsvond van 23 tot 25 mei 2013 in het International Press Center van de Residence Palace en de Koninklijke Bibliotheek van België

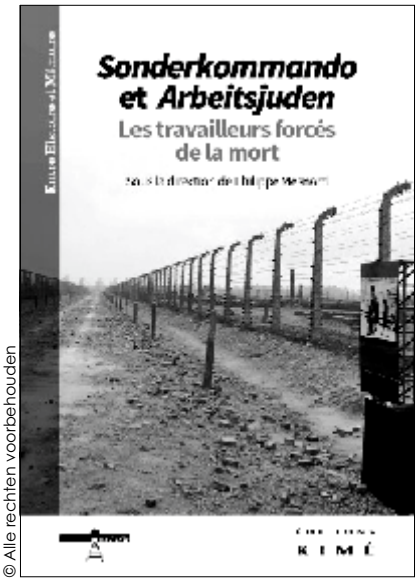

© Alle rechten voorbehouden

PRAKTISCH - De film

SAUL FIA
Hongarije - 2015 - 107 min.
Laszlo Nemes
Grand Prix du Jury - Cannes 2015

Zal geprogrammeerd worden voor de onze filmclub
VERDOKEN BEELDEN
editie 2016

PRAKTISCH - Onze publicatie

SONDERKOMMANDO ET ARBEITSJUDEN
Verzameling "Tussen Geschiedenis en Herinnering" 2015, 255p (nr 11).
ISBN 978-2-84174-730-6
Paris, éditions Kimé
Prijs: €25

Online te bestellen: info@auschwitz.be

Hoe ziet uw eigen SPOREN VAN HERINNERING eruit?

Een pedagogisch hulpmiddel bruikbaar voor iedereen

Vijf jaar geleden werd het pedagogische bulletin van de vzw Auschwitz in Gedachtenis in een totaal nieuw jasje gestoken en verscheen sindsdien driemaandelijks onder de naam SPOREN VAN HERINNERING. Tijd voor ons om de balans op te maken van wat u als leerkracht aan onze publicatie hebt, welk voor u de sterke punten zijn, voor welke punten u veranderingen zou willen voorstellen, op welke manier wij u het beste aanbod kunnen doen om u bij te staan in uw dagelijkse pedagogische taken en zo kunnen bijdragen om de sporen van herinnering in leven te houden bij de nieuwe generaties.

Mogen wij u vragen om zo eerlijk mogelijk en volgens uw eigen gevoel en ervaring te willen antwoorden op de enquête. Deze is anoniem en zal met de grootste ernst in beschouwing genomen worden. Stuur ons een kopie van deze twee bladzijden door op de wijze die voor u best past (fax - scan/mail - post). Wij danken u bij voorbaat voor uw medewerking.

Algemeen

Sinds hoelang bent u actief leerkracht?

In welk type onderwijs bent u leerkracht?

In welke graad bent u leerkracht?

In welk(e) vak(ken) geeft u les?

Uw onderschrijving op SPOREN VAN HERINNERING

Sinds wanneer ontvangt u SPOREN VAN HERINNERING?

Hoe ontvangt u SPOREN VAN HERINNERING?

- Op eigen naam
- Op naam van de school
- Via derden

Zou u SVH aan een collega aanbevelen?

- Ja
- Neen

Hoe hebt u de evolutie van het vroegere bulletin naar het huidige SPOREN VAN HERINNERING ervaren?

Uw ‘persoonlijke’ SPOREN VAN HERINNERING

Gebruikt(e) u SPOREN VAN HERINNERING tijdens uw lesvoorbereiding?

- ○ Ja ▶▶ Hoe dikwijls? ○ Eénmalig ○ Regelmatig ○ Af en toe ○ Bij bijna elke publicatie
- ○ Neen

Gebruikt(e) u SPOREN VAN HERINNERING als persoonlijke intellectuele verrijking?

- ○ Ja ▶▶ Hoe dikwijls? ○ Eénmalig ○ Regelmatig ○ Af en toe ○ Bij bijna elke publicatie
- ○ Neen

Gebruikt(e) u SPOREN VAN HERINNERING in de klas met uw leerlingen?

- ○ Ja ▶▶ Hoe dikwijls? ○ Eénmalig ○ Regelmatig ○ Af en toe ○ Bij bijna elke publicatie
- ○ Neen

Welke rubriek(en) vindt u het meest aangepast aan uw eigen gebruik?

- ○ ACTUALITEIT ○ VRAAGSTUK
- ○ UITGEDIEPT ○ VARIA

Welke rubriek(en) vindt u minder of niet aangepast aan uw eigen gebruik en waarom?

	ACTUALITEIT	UITGEDIEPT	VRAAGSTUK	VARIA
Te lang	○	○	○	○
Te kort	○	○	○	○
Te ingewikkeld	○	○	○	○
Te eenvoudig	○	○	○	○
Te diepgaand	○	○	○	○
Te oppervlakkig	○	○	○	○

Gebruikt(e) u de pedagogische toepassingen?

- ○ Ja ▶▶ ○ Ik vindt ze weinig van toepassing voor gebruik in mijn klas om volgende reden(en)
  - ○ Te lang ○ Te eenvoudig
  - ○ Te kort ○ Te diepgaand
  - ○ Te ingewikkeld ○ Te oppervlakkig
  - ○ Ik vindt ze perfect van toepassing voor gebruik in mijn klas
- ○ Neen ▶▶ Welke veranderingen zouden u aanzetten ze wel te gebruiken?

Op p.20 stellen wij een aantal nieuwe rubrieken voor. Welke ziet u graag tegemoet?

- ○ AUSCHWITZ ○ WIST JE DAT... ?
- ○ KLASREFLECTIE ○ AANRADERS

Hebt u zelf suggesties of ideeën die u graag uitgewerkt zou zien?

Mogen wij u voorstellen...

Een aantal nieuwe rubrieken om de leerkracht van vandaag beter van dienst te kunnen zijn.

Op algemene aanvraag willen wij vanaf volgend jaar een aantal nieuwe rubrieken toevoegen aan de huidige samenstelling van SPOREN VAN HERINNERING. Hieronder een korte bespreking van wat de verwerking van deze rubrieken zou kunnen worden. Graag ook uw mening hierover in onze enquête.

1 AUSCHWITZ

Het doel van deze rubriek is een welbepaald onderwerp, specifiek gaande over de historische context van Auschwitz, aan te kaarten. We kregen meermaals de opmerking dat de geschiedenis van Auschwitz soms vrij zoek is in de inhoud van SPOREN VAN HERINNERING. Elk artikel zou rond één onderwerp gaan die een onmiddellijke geschiedkundige link bezit met het concentratiekamp en moordcentrum Auschwitz-Birkenau. Een "vraag en antwoord" procedure lijkt een goede insteek voor de rubriek AUSCHWITZ.

2 WIST JE DAT... ?

Dit zou een uitgebreide informatieve rubriek worden die dieper ingaat op historische punten met betrekking tot de Shoah in het algemeen. De rubriek WIST JE DAT…? (werktitel) kan teksten bevatten, maar ook kaarten, tekeningen, foto's en documenten.

3 KLASREFLECTIE

De rubriek KLASREFLECTIE (werktitel) heeft tot doel de leerkrachten levensbeschouwelijke vakken een moreelverbonden overdenking aan te bieden die gebruikt kan worden tijdens de les. Het onderwerp is steeds verbonden met de genociden, mensenrechten en burgerzin, en dit met het oogmerk de leerlingen kritisch denken bij te brengen door de ontwikkeling van hun persoonlijke reflectie alsook de uiting in de maatschappij. Ben je een gemotiveerde leerkracht, jong beginnend of ervaringrijk? Geef je een levensbeschouwelijk vak of wil je vakoverschrijdend een moreelgerichte reflectie kwijt? Stuur ons jouw morele overpeinzing en wij zullen de geselecteerde artikelen publiceren in het eerstvolgend nummer. Wij willen in deze rubriek ook graag ingaan op uitspraken die jongeren dagelijks ingelepeld krijgen op sociale media en op het vinden van gegronde argumenten voor of tegen deze uitspraken. Deze rubriek kan uitgebreid worden met een pedagogische toepassing.

4 AANRADERS

Ieder trimester kan een lijst opgemaakt worden van interessante boeken, films en theaterbewerkingen, boeiende muziek en websites die nuttige en correcte informatie kunnen verstrekken rond herinneringseducatie, mensenrechten en burgerzin in het algemeen. Deze lijsten zouden niet zozeer een 'agenda' zijn, maar eerder een lijst van 'aanraders' die de leerkracht kan gebruiken, hetzij als persoonlijke informatiebron, hetzij om mee aan de slag te gaan in de klas.

Johan Puttemans
Pedagogisch verantwoordelijke
vzw Auschwitz in Gedachtenis

CONTACTGEGEVENS

vzw Auschwitz in Gedachtenis
Stichting Auschwitz
Huidevettersstraat 65 - 1000 Brussel

Tel.: 02/5127998
Fax : 02/5125884

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

Eindredactie: Henri Goldberg, Philippe Mesnard
Hoofdredactie: Fransiska Louwagie, Fabian Van Samang
Redactiesecretaris: Frédéric Crahay
Redactiecomité: Dirk Lagast, Frédéric Crahay, Marjan Verplancke, Johan Puttemans
Graficus: Georges Boschloos
Drukker: Hayez (www.hayez.be)